

סימן טז

דעת החזו"א בדיני 'חיצוי' לנויקין ושבט

רקתא דלא הוי כאבנו וסכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו, דאין חייב משום אש אלא כשעשה האדם את האש לבדו, כדכתיב המבעיר את הבערה בלא סיוע הרוח, ואח"כ הולכת על ידי רוח מצויה, אבל הכא אין עושה לבדו כל עיקר אלא ע"י הרוח דאי לאו רוח לא הוה רקתא אזלא כל עיקר. ועל כרחק דמה שסוברים בגחלת דחייב על ליבוי הרוח משום דגחלת היכולה להתלהט ברוח מצויה נחשבת לאש.

ועי' בחזו"א סימן י"א ס"ק י"ד שביאר כה"ג הא דאין חייב בעל העצים או בעל הפשתן על האש הנדלקת בעציו ופשתנו, דאינו חייב אלא כשגוף ממונו מזיק על ידי הרוח אבל אינו חייב בשמירת העץ שלא יובער באש והאש תזיק.

אמנם צ"ע טעמו, דכיון דקי"ל אשו משום חציו, והנעשה על ידי האש הוי כמעשה עצמו אף שכח אחר מעורב בו, למה לא יחשב מהאי טעמא ג"כ מבעיר להתחייב על האש הנעשית בשותפות. וצ"ל דלא שייך להתחייב משום אש רק כשהמזיק הוא אש שלו והרוח משמשת לה כסיוע ומוליך, אבל דבר הנעשה בכח הרוח אף שעל ידו עשתה הרוח מעשה זה אינו נחשב מעשה שלו ונאף לפי מה שכתב

א ב"ק נ"ט ב' אחד הביא את האור ואחד הביא את העצים המביא את העצים חייב כו', בא אחר וליבה המלכה חייב, ליבתה הרוח כולן פטורין. וכתבו התוס' והרשב"א דליבתה הרוח דפטורין היינו ברוח שאינה מצויה [או בליבה וליבתה הרוח], אבל ברוח מצויה חייב כמו באבנו וסכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו וכופף קמת חבירו בפני הדליקה דמטיא ליה ברוח מצויה.

אמנם בתוס' ר"פ כתב דדוקא כשכבר האש מלובה ששם האש עליו ואינו צריך רק הולכת הרוח, אבל בזמן שהאש מחוסר ליבוי ואין שם אש עליו לא קרינן ביה המבעיר את הבערה, ולכך לא מחייב אף על גב דיכול להדליק על ידי רוח מצויה. וכ"כ בפסקי הרי"ד וחיידושי הראב"ד, וכ"כ בקונטרס בענייני גרמי לרבנו אפרים דכשיש לו אש יש לשומרו שלא יזיק על ידי רוח מצויה. אבל גחלת אין כאן אש ולא הזיק עד שילבה, הילכך הואיל ולא נעשה תחילה מזיק אלא על ידי רוח מצויה, אע"פ שהוא סייע עם כוח והרוח סייע עמו, הואיל ועדיין לא נתחייב בשמירתו, משמע ליה שאינו חייב להזהר מרוח שלא יסייענו ע"ש.

והנה התוס' והרשב"א בעצמם כתבו כסברת הראשונים הנ"ל בב"ב כ"ו א' לענין

שם שאם כפת את חברו במקום שסוף חמה לבא ומת פטור, וכן במה שאמרו שם ב' שאם זרק צרור למעלה ונפל למטה והרגו הוא כח כחו ופטור, למה לא יתחייב מדין אש דקי"ל אשו משום חציו וחשיב מעשה אדם, וכמו אבנו סכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה [וע"ש עוד קושיות], ומתחילה תירצו שהסוגיא שם כמ"ד אשו משום ממנו, ואח"כ כתבו עוד יש לפרש דבכל הני דסוף חמה וצינה וארי לבא וזרק צרור למעלה ונפל למטה אפי' כפתו והביאו שם פטור דדמי לכח כחו, ואש נמי שלא המיתה אלא ברוח מצויה פטור ממיתה, אלא דלענין ממון חייב נזק שלם.

ועי' בחזו"א סי' ב' סק"א ב' שהאריך לבאר דברי התוס' בכמה אופנים, מתחילה הביא פי' מהרש"א דלא הוא חציו רק כשהאש הולכת בלא רוח, וחלק עליו ופי' דחציו הוא כשהרוח נמצאת בשעת הדלקת האש ולא אם באה הרוח אח"כ, ופי' שני כתב דדוקא באש שייך לומר חציו כיון שכח המזיק הוא האש עצמה, אבל באבנו סכיננו ומשאו שנפלו ברוח כיון שכל ההיזק נעשה בכח הרוח לא הוא חציו [וע"ש דלפ"ז צ"ל שיש ט"ס בדברי התוס'], ואח"כ מסיק פי' שלישי, דרק כשמעשיו מוסרים לכח הרוח חשיב חציו, אבל אם נסתלקו מעשיו קודם שבאה הרוח הוא כח כחו ופטור.

והנה כבר הביא החזו"א שם דכפי' השני הוא שיטת הרא"ה בשמ"ק ב"ק נ"ו ב', וצ"ע אי מיירי גם באופן שהרוח קיימת בשעת נתינת האבן או דכה"ג ודאי חייב, ולכאור' הוא מוכרח מהא דבידקא דמיא שאם הפותח בידקא חייב כ"ש הנותן דבר המזיק בבידקא הפתוחה, שהרי לענין דבר הניתן הוא כפתיחת בידקא, שעד עתה לא היה בו כח לילך והוא נתן לו את כח ההליכה, וע"כ שכל דבריהם לענין כח הבא אח"כ דכה"ג בבידקא לא חשיב כחו.

החזון איש בגליונות לחידושי הגר"ח שדין אש הוא לחייב את האדם על מעשה הרוח, מ"מ חידוש זה הוא רק כשהרוח פועלת בכח שנתן לה האדם, משא"כ כאן שהרוח פועלת בכח עצמה].

ב) והתוס' הוכיחו כדבריהם ממה שאמרו ט' ב' דמוסר גחלת לחש"ו פטור משום דמעמיא ואזלא, הא אם דרכה להתלבות ע"י החרש חייב אע"פ שאינו אלא כרוח, ובתוס' ר"פ חילק שאם הרוח מצויה בעולם בשעה שהביא הגחלת חייב, והא דליבתה הרוח כשבאה הרוח אח"כ.

ובירו שלמי אהא דתנן ליבתה הרוח כולן פטורין, תמן אמרין ברוח של אנסים אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב ר' יוחנן ור"ל תרווייהו אמרי אפי' ברוח שהעולם מתנהג בו שפעמים הוא בא ופעמים אין בא. ולפי דברי התוס' נראה שנחלקו בגדר רוח שאינה מצויה שפטור בה בעלמא, אי כל רוח שאינה של אונסין חשיבא מצויה או דוקא רוח המצויה תדיר. אבל בתוס' ר"פ כתב דלענין אש גמורה ודאי חשיב מצויה, ורק לענין ליבוי פליגי מה חשיב כרוח מצויה בעולם דדמי למסרה לחרש הנ"ל. [ובאבן האזל דקדק, שלענין ליבוי כתב הרמב"ם רוח שאינה מצויה תמיד, ולענין אבנו סכיננו ומשאו שנפלו ברוח כתב סתם שאם הרוח מצויה חייב, ולמד מזה דס"ל כר"פ, אמנם המ"מ פירשו כדעת התוס' והרשב"א ע"ש, וצ"ע].

ולפ"ז נמצא שמחלוקת התוס' עם שאר ראשונים הנ"ל אינה לענין ליבוי, דלכונ"ע אינו חייב אלא על רוח המצויה כבר [או שדרכה להיות, כמו ליבוי של חרש אם היה דרכו בכך], ופלוגתייהו לענין מדליק אש ונתפשטה על ידי רוח שאינה של אונסין, דלתוס' פטור ולשאר ראשונים חייב [וכ"כ בחזו"א סי' ב' סק"ה ע"ש].

ג) התוס' בסנהדרין ע"ז א' הקשו במה שאמרו

אשו משום חציו, וא"כ גם כאן כיון שהאש גורמת לכח אחר לפעול הוי כח כחו, ואולי דברי החזו"א לפי תי' הראשון של תוס' שם, אך א"כ לא קשיא על הנימוקי יוסף, ובפרט שכבר כתב החזו"א בסי' ב' סק"א שהעיקר לדינא כתי' השני של תוס', וצ"ע.

ה והנה בהא דתנן שבת מ"ז ב' נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה, כתבו התוס' בשם ה"ר פורת דחיישינן שמא קודם גמר נתינת המים יפלו הניצוצות דמכבה בידים, ור"ת גרס מפני שמקרב את כיבוי ואסור אפי' אם נכבה לאחר זמן, ובחזו"א שם הקשה על ה"ר פורת שהרי התפשטות הניצוצות חשיב כאשו של מביא המים [דמקרב הדבר לאש הוי כמקרב האש] ולמה אינו חשוב מכבה, וכתב דצ"ל דגם זה חשיב כמכבה לענין שבת, והיינו כסברתו הנ"ל דלענין שבת לא אמרינן אשו משום חציו [ובאמת הנימוקי יוסף בשבת לא הביא את פי' ה"ר פורת, וי"ל שהוא לשיטתו הנ"ל].

ומיהו אי נימא דנפילת ניצוצות למים אינו אלא כרוח שהעולם מתנהג בו, א"כ למאי דקי"ל כר"י ור"ל דלא חשיב חציו רק ברוח המצויה תדיר לא הוי אלא גרמא, אך צ"ע אם י"ל כן לדעת הראשונים דפליגי על תוס', וס"ל דחילוק הירושלמי הוא רק לענין אש שנוצרה ע"י הרוח, אבל אם כבר היתה האש חייב לכו"ע גם ברוח שהעולם מתנהג בו, ולכאו' הניצוצות אינם אש חדשה רק התפשטות של האש שבנר, ושוב קשה למה לא נימא בזה אשו משום חציו, אך מסתבר דחומרת אש קיימת היא לענין הבערה שהיא פעולת האש, אבל לענין כיבוי שהוא פעולת המים ואנו רואים את האש כמקרבת אליה את המים ומכבה, זה הוי כדבר חדש וכמו יציאת אש חדשה דלא חשיב מעשיו רק כשנועשה ברוח המצויה תדיר.

והר"ן בסנהדרין שם כתב שגם באש גמורה אינו נחשב חציו רק לענין מזיק אבל לענין רציחה פטור דלאו כחו הוא ע"ש, וכעין זה משמע ממה שכתב הרמב"ם פי"ד מנזקי ממון דאשו ממונו הוא אלא דהוי כמזיק בחציו [והוא כעין לישנא קמא דרש"י ב"ק כ"ב א', ע"ש במהרש"ל, ובשינויי נוסחאות שבסוף ספר המפתח מהדורת ר"ש פרנקל], אמנם אכתי מסתבר שאם היתה כבר הרוח בשעת נתינתו חייב וכן"ל.

ד בנימוקי יוסף פרק כיצד הרגל הקשה למ"ד אשו משום חציו איך מותר להדליק הנר מערב שבת והולך ודולק בשבת, ותירץ דחשבינן שבשעת הבערה נעשה הכל והוי כל המלאכה בערב שבת, ובחזו"א סי' י"ד סקי"ב למד מדבריו שאם קירב בשבת אש אצל עצים באופן דמטיא ברוח מצויה חייב משום מבעיר, וע"ש שדן לחלק דלענין שבת לא שייך כלל אשו משום חציו, כיון שאין המלאכה שנואה אלא טורח האדם [והיינו אף לדעת התוס' דשייך דין אשו משום חציו לענין רציחה ושחיטה מ"מ לענין שבת פטור].

ובחזו"א הוכיח כדבריו מהא דתנן בשבת ק"כ א' עושים מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה, ואף בכלי חרס חדשים שרו רבנן משום דגרם כיבוי מותר, ואף שבקיעת הכד על ידי האש הוי כחציו [דמקרב הכד אצל האש כמקרב האש אצל הכד, כמ"ש התוס' בב"ק נ"ו א' ובסנהדרין ע"ז א'], ואילו בקע הכד בידיו וכיבה ודאי חייב דהוי כפותח בידקא דמיא וכיבו בכח ראשון, וע"כ דלענין שבת אין לחייב על חציו דאש.

ומיהו, קושיית החזו"א אינה מובנת לכאו', שהרי כבר הבאנו לעיל סק"ג דברי התוס' בסנהדרין, ומסקנתם דבכח כחו לא אמרינן

סק"ד ע"פ התוס' בסנהדרין גם כאן יהיה חייב משום מכבה, שהרי הוא מוסר בידים כח כיבוי ליד הרוח והוי ממש כאש נולא דמי לפותח בידקא דמיא ועשו המים פעולה לאחר זמן דחשיב כח שני לרש"י, דשאני הכא שכל פעולת השעון מתיחס אליו כיון שהוא נתן לו את הכח לפעול].

ובאמת לפי המבואר בדברי הריא"ז והנימוקי יוסף דנותן מים תחת הניצוצות חייב, כ"ש בנידון זה שנותן את כח הכיבוי ליד השעון, וכיון שהילוך השעון הוא דבר ודאי הוי כרוח המצויה תדיר שחייבים בה לכו"ע אף על מעשה הבערה, וה"נ לענין שבת חייב על כיבוי הנעשה בכח זה, ואף לה"ר פורת שפוטר בנתנת מים תחת הנר היינו משום דס"ל שאינו מצוי כל כך וכנ"ל משא"כ כאן.

וצ"ל שכל דברי החזו"א כאן לשיטתו בב"ק שאין לחייב בשבת מדין חציו דאש, אלא שלכאור' היה לו עכ"פ להזכיר בדבריו את דברי הנימוקי יוסף שלדבריו יש כאן חיוב גמור, וצ"ע.

ולדעת ר"ת שאוסר גם כשנכבה לאחר זמן, נסתפק בחזו"א שם אם נחשב כיבוי בידים להתחייב עליו או דאיסורא בעלמא קאמר, ובאו"ח ריש סי' ל"ח פשיטא ליה שאין בזה חיוב לכו"ע, אמנם בפסקי הריא"ז בשבת שם כתב שאם נתן מים תחת הנר בשבת הוא איסור תורה, וכן בנימוקי יוסף שם כתב שהוא כיבוי גמור ע"ש, וע"כ דס"ל דנתנת מים תחת הנר הוי מעשה גמור כנתנת קמה תחת האש נולא ס"ל חילוק הנ"ל בין הבערה לכיבוי, ולשיטתו דס"ל כזקנו הרי"ד שבאש גמורה חייב גם על רוח שהעולם מתנהג בו, או דס"ל שנפילת ניצוצות הוא דבר ברור כמו רוח המצויה תדיר, וצ"ע.

ו והנה החזו"א באו"ח שם סק"ב כתב דאם שלב את השעון לכפות המנעול של החשמל בשבת בשביל שיכבה לזמן ידוע חשיב גרמא ואין בו איסור דאורייתא. דהוי כגודר בכלי חרס חדשים דעדיין חסר מעשה של הילוך השעון ונולד כח שני, וכש"כ למש"כ דאף נותן מים שיפלו נצוצות אין בו איסור תורה וכו' [אלא שאסרו משום בונה ע"ש]. אמנם למשנ"ת לעיל

אבן העזר

